

Op zoek naar betekenissen *via letters en klanken*

2^e editie

aanpak van de start
met betekenisvol en gedifferentieerd leesonderwijs

Op zoek naar betekenissen *via letters en klanken*

2^e editie

aanpak van de start
met betekenisvol en gedifferentieerd leesonderwijs

Dolf Janson

Colofon

titel	Op zoek naar betekenissen via letters en klanken
auteur	Dolf Janson
editie	2
uitgever	Maak je eigen onderwijsboek
isbn	9789463984003
NUR	191 (basisonderwijs – talen)
Info	www.janson.academy

© 2023 Dolf Janson

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door druk, fotokopie, foto, microfilm of welke andere analoge of digitale wijze dan ook, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de auteur.

Vooraf

In mijn publicaties over spelling heb ik steeds benadrukt dat leren spellen een ander proces is dan leren lezen. Leraren herkenden dit, maar vroegen zich vaak wel af hoe leren lezen dan anders aangepakt zou kunnen worden dan ze gewend waren. Die vraag bleef terugkomen. Daarom heb ik besloten ook hieraan maar een boekje te wijden...

De kern van deze benadering is dat lezen altijd is gericht op het achterhalen van de betekenis van een tekst. Daarmee gaat het bij leren lezen vooral om het 'nut' van lezen. Het verzamelen van informatie en achtergronden over iets dat je bezighoudt is een nuttige functie, net als de beschrijving van een stapsgewijze aanpak van iets, zoals in recepten en gebruiksaanwijzingen. Zorgen voor ontspanning en plezier is echter ook nuttig en is een goede reden om te gaan lezen. Het begeleiden van kinderen, die beginnen of al bezig zijn met leren lezen, moet daarom steeds ook gericht op het laten ervaren van dat nut, maar dan wel vanuit het perspectief van die leerling op dat moment.

Daarnaast gaat het erom dat kinderen leren doorzien hoe het systeem, dat we gebruiken om die betekenissen met letters weer te geven, in elkaar zit. Het herkennen van letterpatronen hoort daarbij, maar natuurlijk ook de koppelingen van klanken aan letters, als de basis daarvan.

Het zou daarbij vanzelf moeten spreken dat de letters als teken (grafeem) met hun alfabetnaam worden benoemd en de klanken (fonemen), die daaraan binnen de context van een woord worden toegevoegd, met hun klanknaam. Zo sluit deze benadering aan bij de taalkundige systematiek die ik ook in de spellingdidactiek *Op zoek naar letters* heb gebruikt.

Deze benadering van (leren) lezen maakt ook duidelijk dat 'begrijpend lezen' niet als een aparte vaardigheid kan bestaan. (Willen) begrijpen wat je leest, omdat die tekst voor

jou betekenis heeft, is dan de instelling die je als lezer vanzelf hebt. Pas als een tekst niet dat effect blijkt te hebben, kan het nuttig zijn om met de leerling te analyseren waardoor dat komt. Vragen beantwoorden bij een tekst is dan alleen aan de orde als het de vragen van de leerling zelf zijn, want die vormen òf de reden om de tekst te gaan lezen, òf zijn het gevolg van het zich verdiepen of inleven in wat een tekst beschrijft.

Bij het gebruik van letterdozen of letterkaartjes is het noodzakelijk alleen kaartjes te gebruiken met maar één letter erop. Door die kaartjes zelf te moeten ordenen, slijpt de volgorde van letters ook bij 'tweetekenklanken' er beter in en kunnen ze die kennis zowel benutten bij leren lezen als bij leren spellen.

Bij het gebruik van letterstempels is het gebruik van hoofdletterstempels (zoals verkrijgbaar bij Action, Hema e.d.) niet de bedoeling, omdat dit een verkeerd woordbeeld oplevert.

Het was prettig dat ik deze aanpak kon toetsen aan de praktijk in enkele scholen. Daarom wil ik Nicole Smits en Ilja Hoogenberg-Engbers van de Scalascholen in Drunen bedanken voor hun medewerking en feedback vanuit die praktijk.

oktober 2023

Dolf Janson

Leren lezen

Kinderen merken meestal al heel jong dat er zoiets als lezen bestaat. Ze worden voorgelezen en ze zien op allerlei plekken figuurtjes staan die blijkbaar iets betekenen, want de mensen om hen heen begrijpen wat daarmee wordt bedoeld. Die figuurtjes blijken 'letters' te zijn en die groepjes letters vormen met elkaar woorden. Je eigen naam blijkt ook zo'n woord te zijn en die naam kun je dus ook met van die letters zichtbaar maken. Hoe handig is het om dat dan te kunnen lezen!

Het verkennen van lettervormen en het eveneens verkennen van de klanken uit de gesproken taal, zoals ik die heb beschreven in *Op zoek naar klanken en letters*, zijn noodzakelijke voorbereidende activiteiten. Daardoor leren ze precies waarnemen met ogen en oren en worden ze alert op overeenkomsten en verschillen, die zo zijn op te merken, en die vaak belangrijk blijken te zijn...

Kinderen die hiermee hebben kennisgemaakt zijn meestal heel gemotiveerd om daarna ook te leren lezen. Het lastige is alleen dat dit toch niet heel eenvoudig is. Zonder een vlug bereikbaar resultaat haken sommige kinderen al snel weer af. Zonder betrokkenheid en motivatie is dat 'oefenen' meestal weinig effectief.

Het bewust beginnen met leren lezen vraagt daarom een aanpak die deze vaardigheid betekenisvol en haalbaar maakt en liefst zoveel mogelijk persoonlijk.

Door de kinderen daarbij primair te richten op de betekenis van woorden en zinnen, en niet eerst op alleen de losse tekenklankkoppelingen, lukt het beter om dit te bereiken.

Dit betekent niet, dat die koppeling van klanken aan letters geen rol speelt, maar die rol is meer ondersteunend en minder leidend.

Het is van groot belang zorgvuldig om te gaan met het onderscheid tussen klanken, die je alleen kunt horen, en letters, die je alleen kunt zien en soms ook voelen. Als kinderen op school beginnen, kunnen ze al praten en zijn ze, meestal onbewust, al bekend met de klanken vanuit de spreektaal. Die klankpatronen kunnen dan wel nog wat afwijken van de standaarduitspraak waarop onze spelling is gebaseerd en waarvan de weergave met letters in boeken uitgaat.

Om de letters duidelijk te laten zijn, is het nodig dat je drukletters (getypt) of blokletters (geschreven) gebruikt en nog geen verbonden schrift, in deze fase.

Let daarbij in het begin ook op de juiste vorm van de a en vermijd in deze fase nog de vorm *a*. Dit is vooral om te zorgen dat de lettervormen bij de start heel eenduidig herkenbaar zijn.

Bij de latere toepassing van die leesvaardigheid zal dat het meest met gedrukte letters gaan gebeuren en daar duikt dan die *a* wel weer op, zodat die dan in die teksten geen uitzondering is.

Die letters, als vorm, duiden we aan met hun alfabetnaam, want daarmee is de verwijzing naar die tekenjes ('grafemen') eenduidig. Dat je bij het lezen die letters, in de context van woorden, van klanken voorziet, doet daar niets aan af. Om mogelijke misverstanden te voorkomen kun je bij met name de klinkerletters het woord letter ervoor zeggen als je het tekenje bedoelt: de letter *a*.

De visuele weergave van de klank [aa] gebeurt met twee van die letters *a*, en die zet je dan tussen twee rechte haakjes. In het woord *naam* zie je vier letters, maar je kunt maar drie klanken herkennen als je het woord hoort of uitspreekt. Het is daarom onwenselijk om het teken *a* te benoemen als een [a]¹, want 'naam' lees je niet met tweemaal een [a].

Om thuis te raken in de systematiek beginnen we met eenvoudige klankzuivere woorden. Klankzuiver betekent dat er een vaste koppeling is tussen de klanken en de letters.

¹ een letterteken tussen rechte haken geeft alleen de klank weer, niet de schrijfwijze

Dat werkt naar twee kanten: hoor je de klanken van een woord, dan weet daardoor direct welke letters daarvoor nodig zijn, maar als je de letters van zo'n woord ziet, weet je ook direct welke klanken daarbij horen. Dit is daarom de basis van ons spellingsysteem en dat kan daardoor ook de basis zijn bij het ontsleutelen van met letters weergegeven woorden.

'Eenvoudig' betekent in deze startfase van het leren lezen: woorden die als structuur hebben: medeklinker-klinker-medeklinker. We duiden dat meestal aan met de eerste letters: mkm-woorden. Dit letterpatroon komt in veel woorden voor en is daarom een nuttige start.

Als dit patroon duidelijk is, en ook als klankencombinatie herkend wordt, kan een van die medeklinkers vervangen worden door een combinatie van twee of drie medeklinkers, zodat er weer nieuwe patronen ontstaan. Ook die 'lange klinkers' die met twee dezelfde letters weergegeven worden, kunnen dan ook worden vervangen. Dat kan door lange klinkers die je met twee verschillende letters schrijft, zoals *oe*, *eu* en *ie*, want die horen daar ook bij.

klinkers

Bij het uitspreken van korte klinkers zijn de gezichtsspieren ontspannen.
Er volgt ook altijd een medeklinker.

Bij het uitspreken van lange klinkers zijn de gezichtsspieren meer gespannen, doordat er dan meer spieren bij betrokken zijn.

lange klinker (monofong)	korte klinker	tweeklank (diftong)	sjwa sjwarabakti-vocaal
[aa]	[a]	[ei]	[ə]
[ee]	[e]	[ou]	
[eu]	[i]	[ui]	
[ie]	[o]		
[oe]	[u]		
[oo]			
[uu]			

Om duidelijk te kunnen zijn, is het aan te raden termen als *klinker* en *medeklinker*, maar ook *lange klinker* en *korte klinker* zelf te gebruiken. Lange klinkers hebben van het begin tot het eind dezelfde mondstand, waarbij je mond gespannen blijft. De naam van die twee soorten klinkers verwijst naar de klank en niet naar het aantal letters dat je gebruikt om ze zichtbaar te maken.

Je herkent lange klinkers (in klankzuivere woorden) aan twee klinkerletters naast elkaar. Bij korte klinkers is de mond meer ontspannen. Die hebben in een (klankzuiver) woord aan één klinkerletter genoeg. Bij de tweeklanken is er een verschil in mondstand tussen het begin en het eind, waardoor het lijkt alsof er een medeklinker ([j] of [w]) achteraan komt, vandaar die naam.

De term **tweeteckenklank** is in methodes meestal in gebruik voor de lettercombinaties *ie*, *eu*, *oe*, *au*, *ou*, *ij*, *ei*, *ui*.

Daarom is dan heel belangrijk dat je zelf ook beseft dat ook de lange klinkers *aa*, *ee*, *oo*, *uu* bij die term horen, net als de medeklinkers *ng* en *ch*. Dit wordt door die methodes meestal niet gedaan, waardoor er verwarring ontstaat. Het gaat er bij het leren lezen om, dat kinderen steeds gaan herkennen. dat in al die gevallen dat twee letters naast elkaar samen maar één klank weergeven, zij die letters daar dus als één klank moeten uitspreken.

Het kunnen onderscheiden en daardoor herkennen van de medeklinkers is belangrijk natuurlijk, maar het gaat dan vooral om het vlot kunnen onderscheiden van de op elkaar lijkende letters.

Een bekend voorbeeld zijn de letters *b* en de *d*, maar ook de *p* en de *q* lijken daarop. Dat zijn dus vier letters die allemaal dezelfde twee onderdelen hebben: een stok en een cirkeltje.